

Karina GIERLACH

Uniwersytet Jana Długosza, Szkoła Doktorska, Częstochowa, Polska

Geopolityka Arktyki: historia, teoria i wymiar współczesny

Geopolitics of the Arctic: History, Theory, and Contemporary Dimension

• Abstrakt •

Artykuł koncentruje się na geopolitycznym znaczeniu Arktyki, którego wzrost jest wynikiem zmian klimatycznych umożliwiających dostęp do nowych szlaków morskich i bogatych zasobów naturalnych. Celem pracy jest analiza historycznych i współczesnych teorii geopolitycznych związanych z tym regionem oraz ocena wpływu rywalizacji międzynarodowej na jego przyszłość. W tekście omówiono ewolucję postrzegania Arktyki – od marginalnego obszaru w doktrynach Halforda Mackindera po strategiczne analizy George’a Rennera i Alexandra de Seversky’ego. Współczesne znaczenie Arktyki wynika z jej roli jako źródła ropy, gazu i minerałów oraz otwierających się szlaków transportowych, co prowadzi do rywalizacji między kluczowymi graczami, takimi jak Rosja, USA, Kanada, Norwegia, Dania i Chiny. Jednocześnie intensywna działalność gospodarcza i militarna w tym regionie stwarza poważne wyzwania dla jego delikatnego ekosystemu, co wymusza współpracę międzynarodową. Arktyka jako arena napięć i współpracy odzwierciedla współczesne globalne konflikty między ochroną środowiska a ekonomicznymi ambicjami państw, jej przyszłość zaś zależy od zdolności do równoważenia tych sprzeczności.

• Abstract •

The article focuses on the geopolitical significance of the Arctic, whose importance has grown due to climate change enabling access to new maritime routes and abundant natural resources. The aim of the study is to analyze historical and contemporary geopolitical theories related to the region and to assess the impact of international rivalry on its future. The text discusses the evolution of the Arctic’s perception, from a marginal area in Halford Mackinder’s doctrines to strategic analyses by George Renner and Alexander de Seversky. The modern importance of the Arctic stems from its role as a source of oil, gas and minerals, as well as emerging transport routes, which has led to competition among key players such as Russia, the USA, Canada, Norway, Denmark and China. At the same time, intense economic and military activities in the region pose significant challenges to its fragile ecosystem, necessitating international cooperation. The Arctic, as an arena of tensions and collaboration, reflects contemporary global conflicts between environmental protection and the economic ambitions of nations, with its future depending on the ability to balance these contradictions.

Słowa kluczowe: Arktyka; koło podbiegunowe północne; geopolityka; zmiany klimatyczne; zasoby naturalne; rywalizacja międzynarodowa

Keywords: Arctic; Arctic Circle; geopolitics; climate change; natural resources; international rivalry

Wstęp

Za twórcę pojęcia geopolityki uznaje się Rudolfa Kjelléna, profesora nauk politycznych i historii. Termin został spopularyzowany w XIX w. po wydaniu książki Kjelléna *Państwo jako forma życia* (Moczulski, 1999, s. 7). Geopolityka to obszar, który można definiować na wiele sposobów, począwszy od procesu tworzenia strategii terytorialnych, przez rywalizację o teren i sposób motywowania tej rywalizacji, aż po sposób patrzenia na świat (Flint, 2008, ss. 29–31). Niektórzy badacze klasyfikują geopolitykę w zakresie nauk politycznych, inni zaś w obszarze nauk geograficznych, jeszcze inni z kolei traktują ją jako autonomiczną dziedzinę nauki. Często za determinujące elementy geopolityczne neutralne podaje się przede wszystkim położenie, a także przestrzeń, klimat, odległość i zasięg terytorialny. Za istotę geopolityki można uznać „zbiór zasad i metod, które nadają kształt teoriom i hipotezom geopolitycznym”, ma ona na celu określenie odpowiednich ruchów i strategii politycznych. Co ciekawe, zdaniem Carlo Jeana hipotezy geopolityczne są subiektywne, a w konsekwencji nie mogą być neutralne (Jean, 2003, ss. 35–41). Nie podlega jednak dyskusji to, że geopolityka stanowi niezwykle istotny element w dziejach świata i we współczesnym świecie, co jest podstawą powstania niniejszego artykułu.

Obszar Arktyki ma stosunkowo krótką historię geopolityczną ze względu na to, że był to teren nieznan do początku XX w. Za pierwszych jego odkrywców uznaje się myśliwych wielorybów i fok, a za kolejnych poszukiwaczy morskich przejść pomiędzy Europą a Azją (Gurgul, 2001, s. 7). Nie umniejsza to jednak wielkiego znaczenia geopolitycznego opisywanego terenu.

Współczesna geopolityka Arktyki zyskuje na znaczeniu z powodu zmian klimatycznych, które otwierają nowe szlaki morskie i umożliwiają eksploatację bogactw naturalnych. Topniejące lodowce zwiększają dostępność regionu, co sprzyja międzynarodowemu handlowi, jak np. Północna Droga Morska, skracająca transport między Europą a Azją. Arktyka stała się areną rywalizacji między państwami, chcącymi zabezpieczyć swoje interesy, w tym Rosją, Kanadą, Norwegią, Danią, USA oraz Chinami, które inwestują w infrastrukturę i badania. Choć historia geopolityczna Arktyki jest krótka, region ten staje się kluczowy na globalnej scenie, z rosnącym zainteresowaniem zasobami naturalnymi oraz kwestiami ochrony środowiska. Wzrost

ambicji gospodarczych państw wiąże się z wyzwaniem ochrony delikatnych ekosystemów. Rola organizacji międzynarodowych, takich jak Rada Arktyczna, staje się coraz ważniejsza w promowaniu współpracy w zakresie ochrony regionu.

Celem artykułu jest analiza współczesnych wyzwań i rywalizacji geopolitycznej w regionie Arktyki w kontekście zmian klimatycznych, eksploatacji zasobów naturalnych oraz otwierania nowych szlaków morskich. Główne założenia badawcze dotyczą zrozumienia, jak zmieniające się warunki środowiskowe wpływają na interesy międzynarodowe oraz identyfikację kluczowych aktorów i ich strategii w tym regionie. Artykuł porusza także kwestię znaczenia współpracy międzynarodowej w obliczu rywalizacji między państwami, takimi jak Rosja, USA, Kanada czy Chiny, a także roli organizacji międzynarodowych, jak Rada Arktyczna, w zapewnieniu równowagi między rozwojem gospodarczym a ochroną środowiska.

Charakterystyka obszaru

Mieszkańcy Starego Świata postrzegali Arktykę jako niedostępną i wrogą, ale wierzyli, że poza jej granicami znajduje się zamieszкана kraina – Hiperborea. W mitologii greckiej opisywano ją jako miejsce żyznych gleb, łagodnego klimatu, owocujących zimą drzew i płodnych zwierząt. Mieszkańcy Hiperborei uchodzili za współczujących i kontemplacyjnych. W legendach pojawiały się wizje białych piór spadających z nieba, interpretowane jako metafora płatków śniegu. Z czasem wyobrażenia o Arktyce zmieniły się na bardziej mroczne. Kulture południowe postrzegały Północ jako pustkowia zmarzniętych gór, siedzibę zła i Antychrysta. Wizje te umocniły najazdy Gotów, Wandalów i wikingów. W średniowieczu szczególnie popularna stała się biblijna symbolika Goga i Magoga – przywódców hord zagrażających cywilizacji. W angielskiej legendzie siły te zostały pokonane, a ich przywódcy wzięci do niewoli. Rzeźba przedstawiająca Goga i Magoga stała w Londynie przez 500 lat aż do zniszczenia podczas II wojny światowej (Lopez, 2020, ss. 40–41).

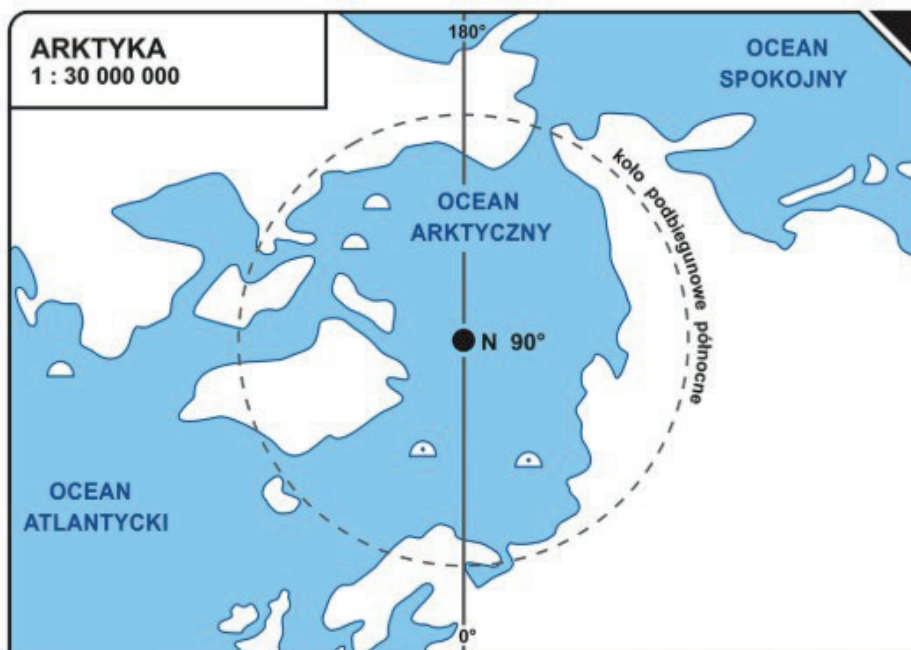
Arktyka wykazuje cechy krajobrazu pustynnego, charakteryzuje się surowością, rozległością i oszczędnością form. Dominują w niej zwirowe równiny oraz erodowane skały, a na obszarach takich jak Wyspy Królowej Elżbiety krajobraz ten przypomina klasyczną pustynię. Wrażenie surowości potęgują arktyczne pasma górskie o ostrych szczytach, szczególnie widoczne na Ziemi Baffina, Wyspie Ellesmere'a i północy Alaski. Tę monotonię przełamują jednak dynamiczne zmiany pogodowe oraz aktywność fauny, zwłaszcza ptaków i ssaków, takich jak karibu czy piżmowoły. Przezroczystość arktycznego powietrza, wolnego od pyłu, intensyfikuje percepcję krajobrazu, podkreślając szczegóły obecności zwierząt i roślin. Tundra, mimo pozornej

jednolitości, ujawnia różnorodność biologiczną, obejmującą endemiczne gatunki fauny i flory. Obserwacja drobnych elementów, takich jak kwiaty skalnicy, ślady zwierząt czy pozostałości pajaków i owadów, ukazuje ekosystem w pełnej złożoności. Bogactwo tych szczegółów przeczy stereotypowemu postrzeganiu Arktyki jako krainy pustej i jałowej. Kulturowe ślady ludzkiej obecności w Arktyce sięgają tysięcy lat. Obozowiska kultury Dorset sprzed 1500 lat oraz domostwa kultury Thule z XII w. świadczą o adaptacji człowieka do ekstremalnych warunków klimatycznych. Znaleźiska takie jak obrobione kości karibu, kamienne fundamenty domów czy resztki pokarmu zachowane w arktycznym otoczeniu dokumentują życie dawnych mieszkańców regionu. Współczesne artefakty, choć mniej trwałe, takie jak puszki czy łuski amunicji, odzwierciedlają zmieniający się charakter ludzkiej aktywności w Arktyce, stanowią świadectwo interakcji człowieka z tym unikalnym środowiskiem (Lopez, 2020, ss. 15–17).

Arktos z greckiego tłumaczone jest jako niedźwiedź, jednocześnie wiąże się z gwiazdozbiorem Małej Niedźwiedzicy, znajdującym się nad biegunem północnym (Jean, 2003, ss. 9–10). Arktyka obejmuje teren pomiędzy północnym kołem podbiegunowym i biegunem północnym, ponadto obejmuje m.in. Ocean Arktyczny, Islandię, Grenlandię, Alaskę, a także część Finlandii, Szwecji, Norwegii, Kanady i Rosji (Grzela, 2014, s. 135). Zgodnie z metodą astronomiczną granice Arktyki wyznacza koło podbiegunowe. Na tym obszarze panuje klimat polarny, z długą zimą i niskimi temperaturami. Charakterystyczne dla tego klimatu są następujące parametry: krótkie lato – trwające od miesiąca do trzech, małe opady atmosferyczne, silne wiatry, minimalne temperatury sięgające nawet -50°C oraz wysoka wilgotność powietrza (Jean, 2003, ss. 9–10). Pomimo drastycznego klimatu obszar ten zamieszkuje około 4 mln ludzi (Grzela, 2014, ss. 9–10).

Ze względu na klimat Arktyka była w przeszłości traktowana jako region o małym znaczeniu geopolitycznym. Nie przedstawiała prawie żadnych korzyści ekonomicznych, a nawet więcej – postrzegana była jako obszar niebezpieczny. Współcześnie, poniekąd ze względu na zmiany klimatyczne, potencjał Arktyki jest przedmiotem badań badaczy z wielu dziedzin. Ocieplenie klimatu prowadzi do podnoszenia poziomu mórz z powodu topnienia lodowców, co jednocześnie otwiera nowe szlaki do odkrywania i wykorzystywania przez człowieka. Zwróciło to uwagę istotnych graczy geopolitycznych na scenie międzynarodowej. Zasoby, jakie wskutek zmian klimatycznych oferuje Arktyka, to m.in. ropa naftowa, ryby i minerały – to one są ekonomiczną przyczyną zainteresowania innych państw omawianym obszarem (Grzela, 2014, ss. 135–138).

Zwiększenie aktywności człowieka w regionie Arktyki wiąże się z wieloma wyzwaniami związanymi z zarządzaniem i suwerennością. Wzrost liczby turystów

Rysunek 1. Arktyka – obszar

Źródło: pobrane z: https://tyflomapy.pl/Arktyka_i_Antarktyda.html, 1.12.2024.

podróżujących do tego regionu statkami wycieczkowymi budzi obawy dotyczące zdolności państw arktycznych do zapewnienia odpowiednich służb ratowniczych w razie wypadków, zwłaszcza że wiele z tych statków nie jest przystosowanych do warunków lodowych. Choć pokrywa lodowa Arktyki topnieje, jej zmienność w poszczególnych latach może być znaczna, a nieznanne obszary z pękniętym lodem mogą stwarzać dodatkowe niebezpieczeństwo. Z kolei regulacja ruchu morskiego wymaga zdolności do usuwania skutków wypadków, co stanie się szczególnie istotne, jeśli w regionie zacznie przyspieszać produkcja ropy i gazu. W warunkach zimowych usuwanie wycieków ropy jest trudniejsze, a lód utrudnia proces jej rozkładu, podczas gdy dostępna technologia jest niewystarczająca. Dodatkowo wycieki mogą prowadzić do zanieczyszczenia lodu, co przyspiesza tempo jego topnienia. W związku z rosnącymi zagrożeniami i szansami na wydobycie bogatych zasobów mineralnych, węglowodorowych i rybnych niezbędne staje się wzmocnienie ram prawnych i regulacyjnych, aby przyciągnąć międzynarodowe inwestycje (Ebinger, Zambetakakis, 2009, s. 1223).

Arktyka, od wieków będąca źródłem mitów, fascynacji oraz obaw, stanowi obszar o niezwykłym znaczeniu zarówno dla przyrody, jak i kultury. Jej surowe piękno

oraz bogactwo biologiczne łączą się z historią ludzkiej adaptacji i współczesnymi wyzwaniami. Mimo że region ten stwarza obiecujące możliwości ekonomiczne, związane z naturalnymi zasobami oraz nowymi szlakami morskimi, wymaga jednocześnie szczególnej uwagi w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Arktyka jako jeden z najbardziej wrażliwych ekosystemów na naszej planecie pełni rolę barometru zmian klimatycznych oraz strefy geopolitycznych napięć, co czyni ją kluczowym obszarem współpracy międzynarodowej w obliczu globalnych wyzwań. Ochrona tego unikalnego regionu w kontekście rosnącej działalności człowieka będzie próbą naszej odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń.

Arktyka w klasycznych doktrynach geopolitycznych

Pierwszą istotną dla dalszych rozważań teorią pozwalającą zrozumieć umiejscowienie Arktyki w doktrynach geopolitycznych jest teoria Heartlandu (obszar współczesnej Rosji, Europy Wschodniej i Azji Środkowej), która została sformułowana na początku XX w. przez Halforda Mackindera, brytyjskiego geografa i geopolityka. Mackinder w swojej teorii wskazywał, że kontrola nad Eurazją, a w szczególności nad Heartlandem, daje dominację nad światem. Choć Mackinder nie poświęcił Arktyce szczególnej uwagi, region ten jest istotny w kontekście jego teorii. Arktyka, będąca częścią północnych rubieży Heartlandu, stanowiła potencjalny szlak dostępu do tego regionu. W warunkach lodowych była jednak uznawana za trudno dostępną, co ograniczało jej znaczenie w teorii Mackindera (Flint, 2008, ss. 33–34).

Kolejna koncepcja, czyli teoria Rimlandu, została opracowana przez Nicholasa Spykmana, amerykańskiego geopolityka i profesora Uniwersytetu Yale, w latach 40. XX w. Spykman przedstawił tę teorię w opozycji do poglądów Mackindera, który wskazywał Heartland jako obszar kluczowy dla globalnej dominacji. Spykman argumentował natomiast, że kontrola nad Heartlandem nie gwarantuje światowej hegemonii. Zamiast tego uznał, że kluczowy jest tzw. Rimland, czyli „strefa brzeźna” otaczająca Heartland. Jest to region łączący elementy potęgi morskiej i lądowej, dzięki czemu ma kluczowe znaczenie strategiczne. Arktyka w tej teorii odgrywała ograniczoną rolę jako potencjalny obszar połączenia Heartlandu z Rimlandem (Jean, 2003, ss. 80–82).

George Renner, amerykański geopolityk, w latach 40. XX w. zrewolucjonizował analizy Arktyki dzięki wprowadzeniu map z centralnym położeniem bieguna północnego. Jako pierwszy odszedł od geograficznego determinizmu, wskazując na zmieniającą się rolę strategicznych obszarów. Renner twierdził, że koniec polityki

izolacjonizmu dla mocarstw oraz technologiczne zmiany sprawiły, że Ocean Arktyczny stał się nowym „globalnym morzem śródziemnym” i rdzeniem geopolitycznym. W jego koncepcji pojawiły się dwa „Heartlandy” – jeden obejmujący Amerykę Północną, Grenlandię i Islandię, a drugi – Rosję, Turkestan i Chiny (Sykulski, 2019, ss. 12–13).

Alexander de Seversky był amerykańskim inżynierem lotniczym i teoretykiem geopolityki, który w latach 40. i 50. XX w. wpływał na rozwój myśli strategicznej, szczególnie w kontekście zimnej wojny. Jego prace koncentrowały się na roli lotnictwa, technologii raketowej i geograficznych aspektach wojny, zwłaszcza w odniesieniu do przestrzeni powietrznej i arktycznej. Seversky postrzegał Arktykę jako kluczowy obszar strategiczny, który w przypadku konfliktu między supermocarstwami miałby decydujące znaczenie. Jego analizy geopolityczne, szczególnie w kontekście rywalizacji USA i ZSRR, stanowiły fundament późniejszych rozważań nad rolą Arktyki w geopolityce i militarnej rywalizacji okresu zimnej wojny. Seversky, rozwijając teorię Rennera, twierdził, że potencjalna wojna między ZSRR a USA rozegra się w Arktyce, której kontrola zadecyduje o zwycięstwie. Początkowo USA nie doceniały znaczenia Arktyki, lecz po utracie monopolu atomowego zaczęły dostrzegać zagrożenie z tej strony. Arktyka, będąca punktem strategicznym po uzyskaniu przez USA dostępu do Morza Arktycznego, stała się kluczowa w zimnej wojnie. Seversky przewidywał, że obie strony będą używać Arktyki do ataków, a rywalizacja o kontrolę nad tym regionem doprowadzi do jego militarnego zagęszczenia. Stworzył model geostrategiczny, w którym Arktyka stała się strefą rywalizacji, obejmującą zarówno walki powietrzne, jak i podwodne. W miarę rozwoju technologii (rakiety balistyczne, okręty podwodne) rola lotnictwa maleje, a Arktyka zyskuje inne znaczenie. Mimo to wciąż pozostaje kluczowa w kontekście globalnej rywalizacji militarnej, a koncepcje Seversky’ego, choć zdezaktualizowane, nadal mają wartość w analizach strategicznych (Eberhardt, 2015, ss. 716–719).

Podsumowując, teorie geopolityczne, od Mackindera po Seversky’ego, ukazują ewolucję postrzegania Arktyki w kontekście globalnych strategii. Początkowo traktowana jako trudno dostępny i marginalny region, Arktyka zyskała na znaczeniu w miarę postępu technologicznego oraz zmieniających się warunków politycznych. Obszar ten przeszedł transformację z potencjalnego szlaku do Heartlandu w kluczowy punkt rywalizacji militarnej i geostrategicznej, szczególnie w okresie zimnej wojny. Analizy Rennera i Seversky’ego podkreśliły rosnącą rolę Arktyki jako przestrzeni o dużym znaczeniu zarówno dla bezpieczeństwa, jak i dla globalnych przemian. Obecnie Arktyka pozostaje kluczowym elementem geopolityki, odzwierciedlającym dynamiczne interakcje między teorią a praktyką w międzynarodowej rywalizacji o wpływy.

Tabela 1. Główne etapy geopolityki arktycznej

Okres	Dominujące cechy geopolityki
Geopolityka czasów zimnej wojny	zdominowana przez militaryzację: rozwój systemów broni nuklearnej, technologii, hegemonia państw oraz rywalizacja o władzę; oparta głównie na klasycznej geopolityce (Heininen, 2018, s. 180)
Geopolityka okresu przejściowego (lata 80.–90.)	skupiona na degradacji środowiska i współpracy międzynarodowej; zanieczyszczenia transgraniczne, katastrofy nuklearne, rosnąca świadomość ekologiczna; rozwój współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony środowiska i badań, rosnąca rola ludów rdzennych; oparta na nowych, krytycznych podejściach do geopolityki (Heininen, 2018, s. 180)
Geopolityka po zimnej wojnie	dominacja problemów zmian klimatycznych i eksploatacji zasobów: szybkie zmiany klimatyczne, problemy bezpieczeństwa żywnościowego, intensywna eksploatacja na dużą skalę, wzrost aktywności gospodarczej; ważność suwerenności państw i bezpieczeństwa energetycznego, stabilność geopolityczna, ścisła współpraca transgraniczna; wykorzystanie wiedzy naukowej i tradycyjnej jako nowej formy władzy; oparta na krytycznej geopolityce i globalizmie (Heininen, 2018, s. 180)

Źródło: Heininen, 2018, s. 180.

Pretendenci do eksploracji Arktyki

Współczesna rywalizacja o globalne przywództwo opiera się na dwóch procesach: Pułapce Tukidydesa¹, czyli eskalacji napięć między dominującym supermocarstwem a wschodzącą potęgą, oraz Pułapce Kindlebergera², wskazującej na wycofywanie się hegemonu z roli gwaranta globalnego ładu. USA, przeciążone systemem wspierającym m.in. Chiny, zmniejszają swoje zaangażowanie w niektórych regionach, skupiając się na Azji i Pacyfiku. Rosja, marginalizowana po zimnej wojnie, dzięki wzrostowi pozycji Chin i reformom opartym na nielinowych strategiach odzyskała zdolność rywalizacji o wpływy. Arktyka, obok cyberprzestrzeni, stała się nową areną rywalizacji, pozwalającą wyrównać braki w tradycyjnych wskaźnikach potęgi, jak PKB czy demografia (Sykulski, 2019, s. 18). Ryszard Czarny za głównych graczy

¹ Pułapka Tukidydesa, nazwana od greckiego historyka Tukidydesa, który opisał wojnę peloponeską między Atenami a Spartą, odnosi się do ryzyka konfliktu zbrojnego, gdy wschodząca potęga zaczyna zagrażać dominującemu mocarstwu.

² Pułapka Kindlebergera, nazwana od ekonomisty Charlesa Kindlebergera, odnosi się do sytuacji, w której brak globalnego lidera zdolnego do zapewnienia stabilności międzynarodowego systemu gospodarczego prowadzi do chaosu i kryzysów.

zainteresowanych Arktyką uważa Rosję, Kanadę, USA, Norwegię i Danię (Czarny, 2014, s. 253).

Rosyjska Arktyka stanowi około 33% obszaru arktycznego i na tym właśnie obszarze znajdują się kluczowe surowce rosyjskie, m.in. nikiel, drewno, apatyty, diamenty itp. Zwiększenie zainteresowania Arktyką nastąpiło w roku 2000, kiedy to Władimir Putin określił ten obszar fundamentem rozwoju państwa. Wśród głównych celów geopolityki Federacji Rosyjskiej wymieniono m.in. ochronę środowiska naturalnego, wykorzystanie północnych szlaków morskich oraz zabezpieczenie bazy surowcowej (Curanović, 2010, ss. 15–16).

Arktyka stanowi 10% światowej produkcji ropy naftowej i 25% produkcji gazu, z Rosją jako głównym producentem (80% ropy i 99% gazu). Choć Rosja koncentruje się na zasobach naturalnych, jej roszczenia do Grzbietu Łomonosowa i Grzbietu Mendelejewa jako przedłużenia szelfu kontynentalnego nie wspierają tej perspektywy, ponieważ obszary te nie posiadają obiecujących rezerw. Niemniej jednak, jak potwierdza rosyjska strategia arktyczna, region Arktyki odgrywa ważną rolę jako baza zasobów, co jest kluczowe dla interesów suwerennościowych Rosji. Mimo że Rosja kładzie duży nacisk na sektor energetyczny, obecnie brakuje jej technologii niezbędnej do badań i eksploatacji Arktyki. Z kolei zainteresowanie krajów azjatyckich, takich jak Chiny i Indie, wynika głównie z rosnącego zapotrzebowania na energię w przyszłości, podczas gdy Japonia, która niemal całkowicie polega na imporcie energii, traktuje bezpieczeństwo energetyczne jako kluczowy problem. Dodatkowo Chiny są bardzo zainteresowane Grenlandią z powodu jej bogatych zasobów rzadkich ziem, które są niezbędne do produkcji nowoczesnych technologii, a rynek ten jest obecnie zdominowany przez Chiny. Grenlandia z kolei dąży do wykorzystania swoich zasobów mineralnych w celu zwiększenia niezależności od Danii. W 2014 r. Chiny podpisały umowę energetyczną z Rosją, gotowe inwestować w badania i wydobywanie ropy i gazu na Syberii oraz budować infrastrukturę w zamian za koncesje. Chiny dysponują funduszami na samodzielne wydobywanie surowców w Arktyce, ale brakuje im wiedzy technologicznej, natomiast Rosji brakuje zarówno funduszy, jak i technologii, co wymaga współpracy z partnerami zachodnimi (Suvanto, 2015–2016, s. 39).

Warto podkreślić, że Rosja deklarowała potrzebę ochrony unikalnego ekosystemu Arktyki, a jednocześnie dążyła do rozwijania współpracy gospodarczej w tym regionie. Te dwie kwestie są jednak częściowo sprzeczne, ponieważ zmiany klimatyczne są w dużej mierze konsekwencją intensywnej eksploatacji Arktyki. Można zaryzykować stwierdzenie, że priorytetem Rosji są przede wszystkim własne interesy. Ochrona środowiska nigdy nie odgrywała kluczowej roli w rosyjskiej polityce i była jedynie elementem strategii wizerunkowej. Z kolei w wyniku rosyjskiej agresji na Ukrainę

z 24 lutego 2022 r. przyszłość działań Federacji Rosyjskiej w Arktyce pozostaje niepewna. Wojna niesie za sobą ogromne koszty dla Rosji, a także nałożenie surowych sankcji międzynarodowych. Została również poważnie naruszona reputacja Rosji na arenie międzynarodowej – straciła ona wizerunek wiarygodnego i stabilnego partnera gospodarczego. W efekcie Rosja będzie musiała zrewidować swoje plany i projekty w Arktyce. Mimo to Federacja Rosyjska nadal przewodniczy Radzie Arktycznej, co sugeruje, że stara się prowadzić jednocześnie dwie odrębne strategie polityczne (Krzypkowska, 2023, s. 175). Zmniejszenie współpracy z państwami zachodnimi, wynikające z sankcji, ogranicza dostęp Rosji do technologii i kapitału niezbędnych do realizacji ambitnych projektów w Arktyce. Taka sytuacja może prowadzić do zwiększenia współpracy z partnerami azjatyckimi, zwłaszcza Chinami, choć ich interesy w regionie nie zawsze pokrywają się z rosyjskimi. W dłuższej perspektywie Rosja będzie musiała zmierzyć się z trudnym wyborem między pogłębianiem izolacji a poszukiwaniem nowych sposobów adaptacji do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej.

Kanada jest zaangażowana w kilka sporów o terytoria arktyczne i od 2010 r. przeprowadza tam manewry wojskowe, choć krytykuje podobne działania Rosji. Tak jak Rosja dąży do rozszerzenia swojej granicy o Grzbiet Łomonosowa. Kontrowersje budzi również Przejście Północno-Zachodnie, biegnące wzdłuż północnych wybrzeży Kanady aż do Alaski i Cieśniny Beringa. Ottawa postrzega jego otwarcie jako zagrożenie ze względu na wzmożony ruch morski i domaga się zwiększonej kontroli nad tym obszarem. Kolejnym punktem spornym jest wyspa Han, bogata w surowce, położona między Grenlandią a Wyspą Ellesmere'a. Dania uważa ją za swoje terytorium, ale Kanada podkreśla, że to jej firmy jako pierwsze prowadziły tam poszukiwania ropy naftowej. W 2017 r. Kanada rozpoczęła budowę bazy wojskowej na Wyspie Baffina i planuje wprowadzenie patrolowców klasy Harry DeWolf. Państwo współpracuje z NATO, co potwierdzają wspólne ćwiczenia z 2019 r. z udziałem Francji, Norwegii, Finlandii i Szwecji (Hanusiak, 2019, s. 135).

Polityka arktyczna USA różni się od strategii innych państw arktycznych, głównie z powodu niepodpisania konwencji z Montego Bay, co formalnie uniemożliwia Amerykanom zgłaszanie roszczeń terytorialnych w Arktyce. Intensyfikacja działań w regionie wynika z topnienia lodów, co stwarza zarówno zagrożenia, jak i szanse dla interesów narodowych USA. Za prezydentury George'a W. Busha, w 2009 r., uznano Arktykę za obszar kluczowy dla amerykańskich interesów, co zaostrzyło konfrontacyjny kurs wobec regionu. USA przygotowują się do rosnącej międzynarodowej żeglugi oraz eksploatacji bogatych złóż surowców mineralnych, których dostępność stale wzrasta. Pierwsze oznaki zainteresowania Arktyką pojawiły się w latach 80. XX w. za prezydentury Ronalda Reagana, kiedy uznano jej strategiczne znaczenie.

W latach 90. polityka USA była bardziej multilateralna, z naciskiem na współpracę w ramach Rady Arktycznej i działania na rzecz ochrony środowiska (Krzemień, 2015, ss. 224–225). W ostatnich latach USA zwiększyły obecność wojskową w Arktyce i modernizują flotę lodołamaczy, podkreślając strategiczne znaczenie regionu. Polityka ta jest odpowiedzią na rosnącą rywalizację z Rosją i Chinami oraz ma na celu ochronę kluczowych interesów narodowych.

Kolejnym pretendentem do eksploracji Arktyki jest Norwegia, która koncentruje się na pogłębianiu wiedzy o Arktyce, dążąc do minimalizacji wpływu swoich działań na środowisko i racjonalnego wykorzystania surowców. Kładzie nacisk na współpracę międzynarodową, czego przykładem jest partnerstwo StatoilHydro z rosyjskim Gazpromem, a także na dialog z ludnością rdenną oraz uwzględnianie jej potrzeb i praw. Norwegia uchodzi za lidera w dziedzinie energetyki i ekologii. Państwo pozostaje w sporze z Rosją o wody Morza Barentsa, a także odgrywa aktywną rolę w NATO, m.in. poprzez zaangażowanie w Centrum Doskonałości Operacji w Zimnych Warunkach (COE CWO), które szkoli żołnierzy do działania w arktycznym klimacie. Norwegia planuje również modernizację swoich sił zbrojnych, w tym zakup nowych patrolowców. Wojsko odgrywa tu istotną rolę, o czym świadczą ćwiczenia Joint Viking z 2017 r., organizowane we współpracy z siłami brytyjskimi i amerykańskimi na arktycznych wybrzeżach (Hanusiak, 2019, ss. 136–137). Norwegia aktywnie uczestniczy także w międzynarodowych inicjatywach na rzecz ochrony Arktyki, w tym w ramach Rady Arktycznej, promuje zrównoważony rozwój i odpowiedzialne zarządzanie zasobami naturalnymi. Wspiera również inicjatywy związane z przeciwdziałaniem zmianom klimatycznym, w tym projektowanie i wdrażanie technologii, które umożliwiają pozyskiwanie energii w sposób bardziej przyjazny dla środowiska.

Graczem w rywalizacji o arktyczne dobra jest też Dania, jednak poza sporem z Kanadą o wyspę Han nie angażuje się znacząco w inne konflikty terytorialne. Strategia Królestwa Danii dla Arktyki 2011–2020 podkreśla znaczenie Grenlandii, dzięki której Dania może ubiegać się o rozszerzenie granic, jeśli wykaże, że Grzbiet Łomonosowa jest częścią masywu grenlandzkiego. W ostatnich latach wzrosła także aktywność militarna Danii na Grenlandii. Dania współpracuje z Wyspami Owczymi i Grenlandią w zakresie zrównoważonego rozwoju Arktyki, kładzie nacisk na ochronę jej zasobów, bezpieczeństwo i stabilność regionu. Jednocześnie duńskie wojsko ostrzegło, że rosyjskie samoloty mogą naruszać przestrzeń powietrzną Grenlandii, szczególnie w rejonie bazy w Thule. Minister obrony Claus Hjort Frederiksen zapowiedział możliwość rozmieszczenia myśliwców w razie takich incydentów. Takie działania mogłyby zaostrzyć stosunki z Rosją i doprowadzić do demonstracji siły między państwami (Hanusiak, 2019, s. 136). Dania, mimo że unika bezpośrednich konfrontacji terytorialnych, konsekwentnie dąży do wzmocnienia swojej obecności

wojskowej w regionie Arktyki. Grenlandia jako terytorium zależne odgrywa kluczową rolę w polityce bezpieczeństwa Danii, stanowi bowiem strategiczną bazę do monitorowania i reagowania na zagrożenia, zwłaszcza ze strony Rosji. Ponadto Dania, w ramach swoich zobowiązań w NATO, intensyfikuje współpracę z sojusznikami, by zapewnić stabilność w regionie i przeciwdziałać rosnącej militarnej obecności innych państw.

W 2009 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Islandii opublikowało raport *Ísland á norðurlöðum* (Islandia na dalekiej Północy), który stanowił istotny krok w kształtowaniu polityki arktycznej tego kraju. Dwa lata później, w 2011 r., Althingi – islandzki parlament – zatwierdził Rezolucję Parlamentarną w sprawie Polityki Arktycznej Islandii. Raport został podzielony na sześć głównych obszarów: współpracę wielostronną, bezpieczeństwo i obronę, zasoby naturalne i ochronę środowiska, transport, kulturę i ludzi, a także badania i monitorowanie. Rezolucja wyznacza także dwanaście zasad polityki arktycznej Islandii, w tym wzmocnienie Rady Arktycznej jako głównego forum regionu, zabezpieczenie pozycji Islandii jako państwa przybrzeżnego Arktyki, ochronę praw ludności rdzennej oraz rozwiązywanie sporów zgodnie z Konwencją Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS). Islandia, promując się jako jedyne państwo w całości położone w Arktyce, podkreśla znaczenie współpracy wielostronnej, szczególnie z państwami Rady Arktycznej oraz sąsiednimi terytoriami – Grenlandią i Wyspami Owczymi. Kluczowe znaczenie przypisuje także współpracy w zakresie transportu ropy i gazu przez islandzkie wody oraz gotowości na wypadek katastrof ekologicznych. Jednocześnie Islandia akcentuje konieczność walki ze zmianami klimatycznymi oraz ochrony delikatnych ekosystemów Arktyki, przy czym rozwój zasobów naturalnych powinien odbywać się w sposób zrównoważony (Suvanto, 2015–2016, ss. 22–23).

Polityka Arktyki może być rozumiana przez pryzmat realizmu i neorealizmu, które traktują państwa Arktyki jako konkurujące o suwerenność nad terytoriami związanymi z otwierającym się, geopolitycznie nieokreślonym regionem. W tym kontekście debaty o zmianach klimatycznych są często ukierunkowane na naukowe dowody, przy czym zwolennicy polityki zmian klimatycznych podkreślają rolę nauki, a przeciwnicy wprowadzają sprzeczne twierdzenia. Równocześnie w Arktyce można dostrzec wpływ liberalizmu, który widzi w tym regionie możliwości rozwoju demokracji, rynków i wolności. Z kolei po zakończeniu zimnej wojny pojawiła się wizja Arktyki jako regionu, który zyskał na znaczeniu dzięki współpracy międzynarodowej, a instytucje takie jak Rada Arktyczna miały sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi (Dittmer i in., 2011, ss. 206–208).

Wizja liberalna nie zawsze zgadzała się jednak z poglądami grup ekologicznych i rdzennych mieszkańców, którzy kwestionowali wpływ polityki modernizacyjnej

na region. W latach 90. XX w. rozwinęła się koncepcja „geopolityki nadziei”, która wiązała koniec zimnej wojny z nową erą współpracy międzynarodowej i mniejszym wpływem militarnego wyścigu zbrojeń. W niektórych krajach, jak Finlandia czy Szwecja, argumenty liberalne zyskały dominację, kładąc nacisk na rolę międzynarodowego prawa w polityce Arktyki, a nie na konfrontację. Jednakże w geopolityce Arktyki współlistnieją zarówno racjonalności neorealizmu, jak i liberalizmu. Neorealiści widzą w zmianach klimatycznych siłę napędową nowych realiów geopolitycznych, które „zmuszają” państwa do adaptacji. Z kolei zwolennicy liberalizmu uważają, że współpraca międzynarodowa, a nie konfrontacja, jest kluczem do przyszłości Arktyki. Nie brakuje również głosów, które ostrzegają przed ryzykiem narastających sporów o zasoby naturalne i szlaki handlowe, co może prowadzić do nowych napięć międzynarodowych (Dittmer i in., 2011, ss. 206–208).

Rywalizacja o Arktykę jest kluczowym aspektem współczesnej geopolityki, w której zderzają się interesy krajowe oraz globalne wyzwania dotyczące ochrony środowiska, eksploatacji zasobów naturalnych i bezpieczeństwa międzynarodowego. W tym regionie współlistnieją zarówno konkurencyjne interesy geostrategiczne, jak i inicjatywy współpracy międzynarodowej, co sprawia, że Arktyka staje się miejscem napięć, ale także szans na rozwój w kontekście zmieniających się warunków klimatycznych. Działania państw arktycznych, takich jak Rosja, Kanada, Stany Zjednoczone czy Norwegia, wciąż wpływają na kształtowanie tego obszaru, a przyszłość Arktyki będzie zależała od zdolności do równoważenia rywalizacji ze współpracą, z uwzględnieniem wyzwań związanych z ochroną środowiska oraz zrównoważonym rozwojem. Ostatecznie, mimo że Arktyka pozostaje miejscem intensywnej rywalizacji, wciąż ma potencjał, aby stać się platformą międzynarodowej współpracy, której podstawy opierają się na poszanowaniu prawa, interesów krajowych oraz globalnych potrzeb.

Podsumowanie

Arktyka, mimo że przez długi czas była trudno dostępna i mało zbadana, zyskała na znaczeniu w XX w. dzięki swoim unikalnym cechom geograficznym oraz strategicznej lokalizacji. Surowy klimat, tundrowe krajobrazy, a przede wszystkim bogactwa naturalne, takie jak ropa naftowa, gaz ziemny i minerały, przyciągają uwagę zarówno naukowców, jak i globalnych graczy geopolitycznych. Pomimo trudnych warunków życia Arktyka jest zamieszkiwana przez około 4 miliony ludzi i odgrywa kluczową rolę w kontekście zmian klimatycznych oraz potencjalnych nowych szlaków żeglugowych.

W ramach teorii geopolitycznych Arktyka była analizowana w kontekście klasycznych koncepcji, takich jak teoria Mackindera oraz Spykmana. Region ten stał się również istotnym punktem w analizach strategicznych Rennera i Severskiego, którzy podkreślali jego znaczenie w kontekście zimnej wojny oraz potencjalnych konfliktów między supermocarstwami. Obecnie Arktyka postrzegana jest jako obszar intensywnej rywalizacji geopolitycznej i gospodarczej. Klasyczne ujęcia geopolityczne wciąż stanowią istotne podłoże współczesnych teorii, ponieważ obszar Arktyki zyskuje na znaczeniu strategicznym ze względu na topniejące lodowce, otwierające nowe szlaki morskie i dostęp do surowców. Teorie te, choć historyczne, inspirują dzisiejsze analizy, podkreślając kluczową rolę kontroli nad strategicznymi regionami w globalnej rywalizacji, a współczesne adaptacje uwzględniają nowe wyzwania, takie jak zmiany klimatyczne czy nowe technologie.

Zasoby naturalne regionu, w tym ropa i gaz, budzą zainteresowanie takich państw jak Rosja, USA, Kanada, Norwegia czy Dania. Rosja, posiadająca największy obszar Arktyki, traktuje ten region jako kluczowy element swojej strategii gospodarczej i militarnej, podczas gdy inne państwa dążą do rozszerzenia swoich wpływów i zabezpieczenia interesów, jak na przykład Kanada z jej roszczeniami do Przejścia Północno-Zachodniego. Chiny oraz inne kraje azjatyckie dostrzegają w Arktyce możliwość dostępu do cennych surowców.

Dominacja w Arktyce może zależeć od kilku czynników, w tym od zdolności państw do adaptacji do zmieniającego się klimatu, technologii wydobywania surowców i rozwoju nowych szlaków transportowych. Kluczową rolę odegrają również sojusze międzynarodowe oraz decyzje podejmowane w ramach organizacji takich jak Rada Arktyczna, która może stanowić platformę rozwiązywania sporów i ustalania zasad współpracy. Drastyczna zmiana układu sił w Arktyce może wystąpić, jeśli jedno z państw zyska przewagę w zakresie technologii wydobywania lub kontroli nad szlakami transportowymi i zmieni w ten sposób równowagę geopolityczną. Obecnie potencjalnym mocarstwem zdolnym do tego są Chiny. Taka zmiana wymagałaby jednak zarówno intensyfikacji współpracy międzynarodowej, jak i zaostreżenia rywalizacji militarnych, co mogłoby prowadzić do nowych napięć i wyzwań w regionie.

Arktyka jest także obszarem współpracy oraz wyzwań związanych z ochroną środowiska i prawami ludów rdzennych. Rada Arktyczna jako główne forum współpracy międzynarodowej promuje zrównoważony rozwój, ale zmiany klimatyczne i rosnące zainteresowanie eksploatacją zasobów rodzą napięcia. Arktyka, na styku neorealizmu i liberalizmu, pozostaje regionem, w którym współpraca międzynarodowa ściera się z rywalizacją o wpływy i zasoby.

Bibliografia:

- Curanović, A. (2010). *Aktywność Federacji Rosyjskiej w regionie Arktyki w kontekście rywalizacji mocarstw*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Czarny, R. M. (2014). *High North. Między geografją a geopolityką*. Kielce–Trnava: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.
- Dittmer, J. i in. (2011). Have you heard the one about the disappearing ice? Recasting Arctic geopolitics. *Political Geography*, 30(4), 202–214.
- Eberhardt, P. (2015). Koncepcja „potęgi powietrznej” Aleksandra de Seversky’ego. *Przegląd Geograficzny*, 87(4), 705–722.
- Ebinger, C. K., Zambetakis E. (2009). The geopolitics of Arctic melt. *International Affairs*, 85(6), 1215–1232.
- Flint, C. (2008). *Wstęp do geopolityki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzela, J. (2014). Rola i miejsce Arktyki w polityce zagranicznej Polski. W: M. Tomala (red.). *Północ w stosunkach międzynarodowych* (ss. 135–170). Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.
- Gurgul, H. (2001). *W poszukiwaniu dróg do bieguna północnego*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Hanusiak, M. (2019). Arktyka – arena konfliktu międzynarodowego? *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 292 Studia de Securitate*, 9(4), 125–139.
- Heininen, L. (2018) Arctic Geopolitics from classical to critical approach – importance of immaterial factors. *Geography, Environment, Sustainability*, 1(11), 171–186.
- Jean, C. (2003). *Geopolityka*. Wrocław: Zakład Narodowy.
- Krzemień, R., Ogurek, A. (2015). Polityczne uwarunkowania dostępu do zasobów Arktyki. W: K. Jędrzejczyk-Kuliniak (red.). *Globalne wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego w XXI wieku* (ss. 213–228). Wrocław: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych imienia Generała Tadeusza Kościuszki.
- Krzypkowska, A. (2023). Rywalizacja w Arktyce – starzy i nowi gracze. *Res Politicae*, 15, 169–181.
- Lopez, B. (2020). *Arktyczne marzenia*. [b.m.w.]: Marginesy.
- Moczulski, L. (1999). *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.
- Suvanto, V. P. (2015–2016). *Geopolitics of the Arctic: Challenges and Prospects*. Pobrane z: https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/112451/1/TFM_Suvanto_Veera_Pauliina.pdf.
- Sykulski, L. (2019). Geopolityczny wymiar rosyjskiej polityki wobec Arktyki. *Nowa Geopolityka*, 1, 9–27.
- Tyflomapy.pl. Pobrane z: https://tyflomapy.pl/Arktyka_i_Antarktyda.html.